



Unió vagy „unificáltatás“?



Magyarország és Erdély uniójának gondolata a nemzeti eszme térhódításával párhuzamosan terjedt el és vált a magyarországi és erdélyi magyar társadalom egyre szélesebb rétegeinek óhajává. Az 1848-ban törvénybe iktatott unió 1867-ben az osztrák–magyar kiegyezés nyomán lépett ismét életbe. A kötet Erdély 1867. évi unióját, annak előtörténetét és az azt követő integrációs folyamatot vázolja fel az 1867–1872 között működő királyi biztos tevékenységének bemutatásával, nagyrészt eddig feltáratlan levéltári források alapján. Az autonómia gondolata és követelése amúgy máig aktuális az éppen kisebbségben lévő csoportok, illetve nemzetiségek részéről, ezért is tanulságos nyomon követni az önálló Erdély és az erdélyi autonómiák felszámolásának történetét.

PÁL JUDIT

PÁL JUDIT

## Unió vagy „unificáltatás“? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)

ISBN 978-606-8178-19-6



ETF 267

ERDÉLYI  
MÚZEUM  
EGYESÜLET  
KOLOZSVÁR

267

ERDÉLYI  
TUDOMÁNYOS  
FÜZETEK

UNIÓ VAGY „UNIFICÁLTATÁS”?



PÁL JUDIT

# UNIÓ VAGY „UNIFICÁLTATÁS”?

Erdély uniója és a királyi biztos működése  
(1867–1872)



Kolozsvár, 2010

A kötet megjelenését a Communitas Alapítvány



támogatta.

© Pál Judit

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010

**Felelős kiadó**

BIRÓ ANNAMÁRIA

**Lektorálta**

EGYED ÁKOS

SZÁSZ ZOLTÁN

**Szerkesztette**

BIRÓ ANNAMÁRIA

**Korrektúra**

MEZŐ PIROSKA

**Műszaki szerkesztés, tördelés**

BODÓ ZALÁN

**Nyomdai munkálatok**

GLORIA, Kolozsvár

**Felelős vezető**

NAGY PÉTER

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**PÁL, JUDIT**

**Unió vagy „unificáltatás”? : Erdély uniója és a királyi biztos működése**

(1867–1872) / Pál Judit. – Cluj-Napoca: Societatea Muzeului

Ardelean, 2010

ISBN 978-606-8178-19-6

94(498.4)''1867/1872''

# TARTALOM

Bevezetés .....	7
1. „midőn a két haza testvéri vonzalommal eggyé olvadni fog”.	
Erdély a 19. században és a Magyarországgal való unió kérdése .....	13
1.1. Erdély társadalma és gazdasága a 19. század közepén.....	13
1.2. Az erdélyi rendek és az unió gondolata a 18. század végén és a 19. század első felében .....	30
1.3. Unió 1848-ban .....	53
1.4. A „kísérletek” évei: a szabadságharc leverésétől az 1865. évi kolozsvári unió gyűlésig.....	94
A neoabszolutizmus kora .....	94
Az Októberi Diploma kihatása Erdélyre.....	107
A magyar emigráció és a román fejedelemségek.....	126
A provizórium időszaka .....	132
A kiegyezési tárgyalások és a kolozsvári unió gyűlés.....	138
2. „De mi midőn uniót akarunk, nem akarunk unificáltatást”.	
Az 1867. évi unió .....	147
2.1. Kiegyezés és unió .....	147
2.2. Péchy Manó erdélyi királyi biztos életpályája .....	160
Pályakezds és főispáni karrier .....	160
Királyi biztos kinevezése.....	168
Első erdélyi körútja .....	173
Péchy „utóélete”. Kolozsvár képviselője.....	180
2.3. Erdély és az 1867. évi koronázási ünnepek .....	188
A múlt rituális újjáalkotása: a koronázási domb.....	189
„Méltó föld” a koronázási dombhoz .....	193
Az erdélyi bandériumok ügye.....	197

A koronázás és Erdély .....	202
2.4. Az uniós törvény előkészítése és az 1868. évi XLIII. törvénycikk elfogadása.....	205
3. Erdély és Magyarország „eggyéalakulása”. A királyi biztos hivatali működése .....	223
3.1. A királyi biztos feladatai. A nemzetiségi kérdés.....	223
Az erdélyi románok és az unió.....	224
Az erdélyi magyarok és az unió.....	234
A sajtó ügye .....	239
Az úrbéri kérdés .....	244
3.2. A Főkormányzók és a „Királyi Biztosság” belső szervezete és működése.....	250
3.3. Személyi ügyek: régi és új hivatalnokok.....	259
3.4. A hivatalos nyelv és a hivatali nyelvhasználat kérdése.....	272
Előzmények: II. József nyelvrendelete és a visszahatás.	
Az 1791:31. törvénycikk.....	275
A nyelvkérdés a reformkorban.....	278
A hivatalos nyelv kérdése 1849–1867 között .....	283
Hivatalos nyelv és nyelvhasználat a kiegyezés után.....	291
3.5. A választások „felügyelete” .....	304
3.6. A „Királyi Biztosság” felszámolása .....	322
4. „Erdélynek magyarhoni lábra állítása”. A közigazgatás átalakítása... 331	
4.1. A közigazgatás és igazságszolgáltatás átszervezése .....	332
Az erdélyi törvényhatóságok 1867 előtt.....	333
A törvényhatóságok ügye 1867–1872 között .....	340
Az igazságszolgáltatás reformja.....	355
4.2. A főtisztviselői kar átalakulása a kiegyezés körül .....	367
A főtisztviselői kar és a kiegyezés .....	368
A szász ispán helyzete .....	371
A főispánok társadalmi háttere .....	374
Főispáni karrierútvonalak.....	376
Atyák és fiúk, családi kapcsolatok.....	385
4.3. A Királyföld rendezésének kérdése.....	390
Néhány záró gondolat: unió vagy „unificáltatás”?.....	405
Források és irodalom.....	423
Függelék .....	445
Képmelléklet.....	471
Névmutató .....	477
Rezumat.....	489
Abstract.....	493

## BEVEZETÉS

Unió – amikor ma ezt a szót halljuk, néhány „szakbarbár” történészt leszámítva, önkéntelenül is mindenki az Európai Unióra gondol. Másfél évszázaddal ezelőtt is ilyen konszenzus uralkodott, de akkor még más jelentése volt a szónak. A reformkor és 1848 nemzedékének az unió Magyarország és Erdély unióját jelentette, jól mutatja ezt a „Tizenkét pont” is, hiszen a 12. pont lakonikusan csak annyit mondott ki: „unio”. A kortársak számára nem kellett magyarázni, milyen unióra is gondoltak a márciusi ifjak. Ha az unió szót másfél évszázaddal ezelőtt nem kellett is magyarázni, korántsem uralkodott ekkora egyetértés azt illetően, ki hogyan értelmezte az uniót, illetve ki hogyan vélekedett róla.

A 17. század végén, a török uralom felszámolása nyomán Erdély is a Habsburg Birodalom részévé vált, de nem állították vissza a középkori magyar királyság egységét, hanem a Mohács után önállósodott Erdély külön fejedelemségként tagolódott be a Habsburg Birodalom kötelékébe. A 18. század folyamán felmerült ugyan néhány alkalommal a magyar országgyűléseken Erdély visszacsatolása, de igazán csak a reformkorban – a nemzeti gondolat térhódításával párhuzamosan – vált a gondolat egy politikai program részévé. Elsősorban Wesselényi Miklós állította az unió kérdését politikai tevékenysége középpontjába, ebben látva az erdélyi magyarság jövőjét, de egyben Erdély demokratizálódásának és fejlődésének feltételét is. Wesselényi és a reformkori magyar liberális nemzedék az uniót szoros kapcsolatban képzelte el az általános emancipációval és a demokratikus jogok kiterjesztésével; liberalizmus és nacionalizmus még kéz a kézben jártak. Az 1840-es években a magyar közvéleményben már gyökeret vert a gondolat és általános óhajtássá vált. Ennek következményeként került be 1848 márciusában a forradalmi követelések közé, sőt a kolozsvári „Tizenkét pont”-ban egyenesen az első helyen szerepelt az unió.



A 19. század közepére tehát ez vált a magyar politika egyik kulcskérdésévé, Erdélyben azonban megosztotta mind a politikusokat, mind a formálódó közvéleményt. Az erdélyi román és szász politikusok túlnyomó többsége ugyanis Erdély autonómiájának fenntartásában látta nemzetisége megmaradásának és fejlődésének zálogát. Az 1848. évi erdélyi országgyűlésen összeütköztek a nézetek, de a magyar többségnek köszönhetően végül is megszavazták az uniót. Ez azonban nem volt hosszas életű; Erdélyben a rendi nemzetek romjain létrejött modern nemzetek/nemzetiségek összecsaptak, és a véres polgárháború maradandó traumákat okozott. 1848 fordulópontot jelentett, de az azt követő két évtized fejlődése is kulcsfontosságú volt. A leverett magyar szabadságharc után 1849-ben az osztrák adminisztráció ismét visszaállította a forradalom előtti állapotot, súlyosbítva ezt a helyi autonómiák felszámolásával. Az unió ügye ezzel egy időre lekerült a napirendről. Helyette Bécs egy ideig a nemzetiségek egyenjogúságának eszméjét villantotta fel a nemzetiségek előtt, de ezt rövid időn belül háttérbe szorította az egységes birodalom létrehozására való törekvés, később pedig a politikai játszma részévé vált Bécs és a magyar politikai elit közti kiegyezési tárgyalásokban. Az erdélyi románok számára – ha csalódtak is reményeikben – pozitív változásokat is hozott a neoabszolutizmus kora. A románok nemzeti emancipációjának folyamatát többé már nem lehetett visszafordítani. Az Októberi Diploma kiadását követően elkeseredett küzdelem indult meg Erdélyben magyarok, románok és szászok között a politikai hatalomban való részesedésért, valamint a nyelvi jogokért. A provizórium idején a magyarok teret vesztek – ekkor került sor a románok szempontjából igen fontos, a magyarok által azonban bojkottált nagyszabású tartománygyűlésre (1863–1864). A románok kérésére, akik az 1848-as törvények által garantált egyéni jogoknál többre tartottak igényt, törvénybe iktatták a román nemzet és nyelv egyenjogúságát. A meginduló kiegyezési tárgyalások azonban újra megváltoztatták az erőviszonyokat, ezúttal a magyarok javára, de ismét kívülről jött a változás. Az unió egyszerre volt magyar részről a kiegyezés feltétele és annak következménye, a kiegyezés nyomán ugyanis Erdély újra egyesült Magyarországgal. Közben azonban a szabadságharc leverését követő szűk két évtizedben nagyot változott a világ, és Erdélyen belül nem közeledtek, hanem inkább távolodtak egymástól az álláspontok. Az erdélyi magyarok úgy érezték: számukra létkérdés az unió. A nemzetiségi elitek számára viszont létfontosságú volt „nemzetük ébresztése”, a minél szélesebb bázis megteremtése, az autonómia biztosítása, illetve minél kedvezőbb pozíciók szerzése. Ráadásul az egyéni jogokon túl románok és szászok is kollektív jogokban gondolkodtak, ez pedig ellentétben állt a magyar politikai elit nemzeti liberalizmusban gyökerező felfogásával. Az uniót a románok és

a szászok többségének ellenkezése dacára léptették életbe, és ez nem csak a korszak kormányzati intézkedéseire, hanem az egész politikai életre rányomta bélyegét.

Az 1867-es kiegyezéssel véget ért tehát – azóta tudjuk, hogy végleg – Erdély több mint három évszázados különállása és önálló fejlődése. Ez azonban csak az első lépés, hiszen az integráció bonyolult folyamata még hátra volt. 1867 áprilisában kinevezték az Erdély különállásának felszámolásával megbízott királyi biztost Péchy Manó Abaúj vármegyei főispán személyében. A középkori eredetű autonómiák betagolása a modern polgári állam keretei közé azonban nem volt egyszerű és zökkenőmentes folyamat. A modern állam centralizációs törekvései összeütközésbe kerültek a rendi eredetű előjogokkal, helyi autonómiákkal. A tartomány három évszázados külön utakon való fejlődése, valamint a bonyolult nemzetiségi kérdés nem tette könnyű feladattá Erdély integrációját. A kérdést eddig majdnem kizárólag csak nemzetiségi szempontból vizsgálták, de az állam homogenizációs törekvései nem csak a román és szász nemzetiségi mozgalmakat érintették érzékenyen, hanem részben az erdélyi magyarokat is.

Kutatásom témája Erdély 1867. évi uniója és az azt követő integrációs folyamat felvázolása volt. Az eddigi kutatás meglehetősen elhanyagolta ezt a kérdést: az uniós gondolat történetéről ugyan született néhány munka – ezek közül különösen az Asztalos Miklósé emelhető ki<sup>1</sup> –, de az 1867–1872 között működött királyi biztos, illetve a Gubernium helyét 1869-től átvevő királyi biztosi hivatal tevékenységéről egyetlen tanulmány sem. Ezért munkám során elsősorban az eddig feltáratlan vagy kevésbé kutattott levéltári források kiaknázására fektettem a fő hangsúlyt. A témámra vonatkozó elsőrendű forrásokat a Magyar Országos Levéltárban található Erdélyi Királyi Biztosság és a Főkormányzóság, valamint a minisztertanács, miniszterelnökség és a belügyminisztérium állagai képezték. Mivel képet szerettem volna nyerni a „Királyi Biztosság” tevékenységi területeiről, szerkezetéről, belső működéséről, a döntési mechanizmusokról is, egyetlen megoldásként az anyag teljes átnézése kínálkozott. Ezt – bár nagyon időigényes vállalkozás volt – az Elnöki iratok (több mint tízezer irat) és a Titkos elnöki iratok esetében, ahová elvileg a fontosabb ügyiratok kerültek, el is végeztem. A Főkormányzóság 1869 tavaszáig működött, felszámolásáig azonban átfedéseket mutat a királyi biztos tevékenységével, hiszen a királyi biztos volt egyben a Főkormányzóság elnöke is. A szoroson vett közigazgatási ügyek mellett itt is találunk politikai jellegű, valamint az átszervezésre vonatkozó adatokat. Nem ritkán egy-egy ügy mindkét helyen

---

<sup>1</sup> Árkossy Jenő: *Erdély és Magyarország uniójának története*. Máramarossziget, é. n. Ennél sokkal alaposabb és maig használhatóbb: Asztalos Miklós: *Kossuth Lajos és az erdélyi kérdés*. Budapest, 1928.

lecsapódott, ezért a felgöngyölítés érdekében szükséges volt a Főkormány-szék iratanyagának részleges átnézése is. Emellett természetesen bőségesen felhasználtam a belügyminisztérium, a minisztertanács és a miniszterelnökség levéltárát is. Kevésbé voltam szerencsés a romániai levéltárak esetében: itt a korszakra vonatkozó megyei anyag vagy megsemmisült, vagy a kutatás idején még nem volt hozzáférhető, így könyvem majdnem teljes egészében a központi hatóságok iratanyagára támaszkodik, kiegészítve azt a Magyar Országos Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Fiókjában és máshol található levelezéssel és személyi iratokkal, a korabeli sajtóval, országgyűlési jegyzőkönyvekkel, naplókkal, emlékiratokkal, politikai pamfletekkel, adattárakkal és számos más forrással. 2002 nyarán néhány szlovákiai levéltárban is folytattam kutatást Péchy Manó erdélyi királyi biztos személyi vagy családi iratanyaga hollétének kiderítésére. Péchy előzőleg ugyanis Abaúj megye és Kassa szabad királyi város főispánja volt, és birtokainak java része is Abaúj és Zemplén megyében terült el. Sajnálatos módon, mint kiderült, iratai Magyarországon, boldogkőváráljai kastélyában a második világháború során megsemmisültek. Ezzel egy igen fontos forrás veszett el, amely talán segített volna többet is megtudni a döntések háttéréről. Sikerült betekintést nyerni a Zichy család – Péchy Manó egyetlen lányának utódairól van szó – egészen a legutóbbi időkig a fülesi (Ausztria) kastélyban őrzött, családi tulajdonban levő levéltárába is.<sup>2</sup> Az iratanyag egy része azonban itt is megsemmisült a második világháború során, a megmaradt anyagban pedig alig van Péchyre vonatkozó irat.

Arra kerestem a kutatás során választ: hogyan valósult meg az unió és az azt követő integráció, voltak-e erre nézve korábbi tervek, illetve hogyan alakultak a folyamatok a szándékoktól és elképzelésektől a konkrét gyakorlati megvalósításig. Hogy alakult az egyes nemzetiségek viszonya az unióhoz és az azt követő beolvasztáshoz? Milyen elképzelések, felfogások álltak mögötte? Hol születtek a döntések, kinek mekkora befolyása volt rájuk? Hogyan és mennyiben voltak összeegyeztethetők a hagyományos formák a modernizálási kísérletekkel? És mennyire szólt ebbe bele a politikai, ideológiai és a hatalmi érdek? Le lehet-e egyszerűsíteni a sémát: a központosított állam a modernizáció megtestesítője, a kiváltságaikhoz ragaszkodó helyi autonómiák pedig a „haladás kerékkötői”? Az autonómia gondolata és követelése amúgy máig aktuális az éppen kisebbségben levő csoportok, illetve nemzetiségek részéről, ezért is érdekes lehet nyomon követni Erdély autonómiája felszámolásának történetét.

<sup>2</sup> Ezúttal is köszönetet mondok Heinrich Zichy grófnak, hogy lehetővé tette az iratanyagba való betekintést.

Kutatásaim eredményeként hatalmas anyag gyűlt össze, amely – mind terjedelménél, mind szerteágazó témakörénél fogva – szétfeszítette egy tanulmány keretét. Az integráció által felvetett problémák ugyanis igen sokszínűek. Ezért szükségesnek tartottam a kormányzati elképzelések, illetve megoldási javaslatok, valamint ezek alakulásának bemutatását, és azt is, hogy a kormányzati intézkedéseket hogyan fogadta az „erdélyi közvélemény”, mi volt az oka a korszakban sokszor emlegetett erdélyi magyar „duzzogásnak” és a román és szász ellenállásnak. Nyilvánvalóan jelentős eltérések vannak a különböző nemzetiségek reagálása között, de akár az egyes nemzetiségeken belüli különböző csoportok között is.

A kutatás időkerete alapvetően az 1867–1872 közti időszak, a kiegyezéstől a királyi biztosi hivatal felszámolásáig, de az első fejezetben az uniós gondolat előtörténetét vázolom fel, illetve az egyes fejezetek keretében ugyancsak kitérek az előzményekre, és néhány esetben túllépve az 1872-es éven, röviden követem az események alakulását a későbbiekben is, így a szász autonómia ügyében egészen a közigazgatási reformig, amely felszámolta a szász autonómia hagyományos keretét, a Királyföldet.

A könyv a korszak sokrétű problémáinak csak egy részét tárgyalja, elsősorban azokat, amelyek a királyi biztosi hivatal működéséhez közvetlenül is kapcsolódtak. Teljes egészében kimaradt a korszak egyik legfontosabb problémája, az úrbéri kérdés utóélete. Itt azonban egy olyan sajátos és bonyolult problémáról van szó, amely a kortársak számára is rengeteg fejtörést okozott, megoldása évtizedekig húzódott a kiegyezés után is. Kezelése a korszakban egyrészt a Főkormányzék alá tartozó, de ezen belül önálló hivatal, a Földtehermentesítési Alapigazgatóság, másrészt az úrbéri bíróságok feladata volt. A nehézségeket növelte, hogy bár léteznek előtanulmányok, de még további hosszas kutatásra lett volna szükség, főleg a kárpótlási ügyek rendezését illetően, és a kérdés részletes tárgyalása szétfeszítette volna a kötet kereteit. Románok és szászok álláspontját az egyes témák kapcsán bontom ki, hiszen tudatosan el szerettem volna kerülni, hogy erre szűkítsem le a kutatást. A korábbi szakirodalom, amennyiben egyáltalán tárgyalta a témát, szinte kizárólag a nemzetiségi kérdés szempontjából tette. Nyilván a probléma alapvető fontosságú volt, és nagyon sok területet átszótt, de mégsem egyszerűsíthetjük le az egész korszak történetét pusztán erre az egyetlen aspektusra. Úgy szintén csak vázlatosan jelennek meg olyan kérdések, mint a sajtó, a királyi biztos „állambiztonsági” funkciója, és csak röviden szerepelnek az országgyűlési választások is, amelyeket – reményeim szerint – külön kötetben fogok feldolgozni. Egyáltalán nem foglalkozom a Főkormányzék és a királyi biztosi hivatal egyéb tevékenységi köreivel, mint például a közegészségügy, útlevelügy, közalapok kezelése, sorozások, és a listát még hosszan lehetne folytatni.

A kötet szerkezete amúgy is sok fejtörést okozott. Végül a tematikus tárgyalás mellett döntöttem, így azonban sokszor felborul az időrend, az egyes fejezetek között van némi kényszerű átfedés: az egyes kérdések tárgyalása kapcsán ki kellett ugyanis térni az előzményekre és több esetben a következményekre is. Ezeket az átfedéseket nem tudtam kiküszöbölni, így keresztutalásokkal próbáltam az olvasó dolgát megkönnyíteni. A sokrétű kérdések tárgyalása kapcsán a megközelítési mód is változott: az intézménytörténettől a politikátörténetig és a politika társadalomtörténetéig, a társadalomtörténettől a politikai antropológiáig többféle módszer, látásmód váltakozik az egyes fejezetekben. Reményeim szerint ennek nem csak hátránya, hanem előnye is lehet: kaleidoszkópszerűen többet megmutathat a korszakból, mintha csak a hagyományos politikátörténet vagy intézménytörténet keretei között tárgyaltam volna a témát.

Az egyes (al)fejezetek közül több már megjelent önálló tanulmány formájában, illetve Péchy Manóról – mint a konzervatív, arisztokrata származású, lojális bürokrata típusáról – Roman Holec pozsonyi történezzsel könyvet írtunk, amely azonban csak szlovák nyelven jelent meg.<sup>3</sup> Ezúttal is köszönöm biztatását a kötet megírására.

A kötetben közölt 19. századi szövegek átírására nézve: magyar nyelvűek esetében, ha megjelent szövegről van szó, akkor az ottani átírást vettem alapul, közelítve a mai helyesíráshoz, a levéltári forrásokat a mai helyesírás szabályai szerint írtam át; mindkét esetben megtartottam azonban az archaikus vagy tájnyelvi kifejezéseket és szófordulatokat. A román és német szövegeket a lapalji jegyzetekben eredeti formájukban közlöm, a főszövegben pedig saját fordításban idézem.

A könyv nem jöhetett volna létre a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai Kutatási Ösztöndíjának támogatása nélkül, amelyet 2001–2004 között élveztem. Köszönöm Somogyi Éva segítségét, aki a kutatás témavezetője volt. Köszönettel tartozom a két lektornak, Egyed Ákosnak és Szász Zoltánnak a kéziratához fűzött megjegyzéseikért, Bereznay Andrásnak a térkép készítéséért és mindazoknak – kollégáknak, barátoknak, a levéltárak és könyvtárak munkatársainak –, akik a kutatás során segítségemre voltak.

---

<sup>3</sup> Holec, Roman–Pál, Judit: *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy* (Egy arisztokrata az állam szolgálatában. Péchy Emánuel gróf). Bratislava, 2006.